

fan

KLIF EN GAAST

Ald nijs út Gaasterlân

ZUYDER

ZEE

Colofon

Deze Nieuwsbrief is een uitgave van het Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân en verschijnt twee keer per jaar, in mei en november.

Nummer 4, mei 2008

Redactie:

Iris Maaskant-Fey maask@planet.nl tel. 0514-602909

Gerke Walinga windwerk@hetnet.nl tel. 0514-571530

Auke Hylkema auke.hylkema@planet.nl tel. 0514-603936

Vormgeving en opmaak:

Jan Maaskant maask@planet.nl

Wilt u ook iets in deze Nieuwsbrief publiceren over de geschiedenis van Gaasterland? Neem dan contact op met de redactie.

Het Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân stelt zich tot doel de geschiedenis van Gaasterland te bestuderen en de kennis daarover te verspreiden en te bevorderen. Onder Gaasterland wordt verstaan de (geologische) streek van Reade Klif tot en met Spannenburg en van de Wâlde tot en met Tacozijl.

Donateurs van het Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân ontvangen de Nieuwsbrief gratis. U wordt donateur door minimaal € 10,- per jaar over te maken op rekeningnummer 1261.95.544 t.n.v. Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân te Oudemirdum. Vergeet niet daarbij uw adresgegevens te vermelden!

Secretariaat Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân:

De Brink 4, 8567 JD Oudemirdum, tel. 0514-571777 email: hwg@marenklif.nl

Het Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân heeft een verjaarskalender uitgegeven. Deze eeuwigdurende kalender bevat fraaie oude afbeeldingen van alle Gaasterlandse dorpen en van Sleat. De ansichten zijn afkomstig uit de verzameling van Herman Mous.

Iedereen die donateur is of wordt van het Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân (minimaal € 10,-) krijgt de kalender gratis. Hij is ook los te koop voor € 8,00 bij Boekhandel De Jong in Balk en bij Informatiecentrum Mar en Klif in Oudemirdum.

Foto voorpagina: Gezicht op de Luts en De Volharding, de voormalige veevoederfabriek in Balk

Van de redactie

Heel Gaasterland lijkt zich te vernieuwen: de bossen beginnen weer groen te kleuren, vogels zingen het hoogste lied om hun teruggevonden territorium af te bakenen en overal dartelen lammeren in de wei. Je vergeet snel het wat sombere, voorbije winterseizoen, wat je ook onder somber wilt verstaan.

Het Historysk Wurkferbân Gaasterlân wil het voorbije juist niet vergeten en blijft op zoek naar boeiende feiten en voorvallen uit Gaasterlands geschiedenis om die overzichtelijk op te slaan en voor een ieder toegankelijk te maken. Bent u daar voor uzelf al mee bezig en wilt u daarbij hulp of wilt u het H.W.G. daarbij helpen, neem dan contact op met het museum Mar en Klif te Oudemirdum telefoon 0514-571777.

Voor u ligt een nieuw verslag van speurtochten naar historisch waardevol materiaal dat bewaard moet blijven. Opnieuw zeer gevarieerd: van het kloosterverleden van St.Odulphus, de restauratie van het praalgraf van Menno van Coehoorn tot een fietsenfabriek in Nijemirdum. Voor die fabriek putten we uit het voor ons achtergelaten archiefonderzoek van Jan de Roos, en niet voor het laatst.

Wij wensen u opnieuw veel leesplezier en hopen uw nieuwsgierigheid te wekken, zodat u zich als donateur aanmeldt en/of zich als vrijwillig medespeurder bij ons aansluit.

Portret van Menno van Coehoorn, gravure naar een tekening van P.Schenk

Bakhuizen en het katholicisme

Het lijkt zo vanzelfsprekend: Bakhuizen is katholiek en heeft al vanaf 1857 zijn St. Odulphuskerk. Rond die tijd, vanaf het herstel van de katholieke hiërarchie in 1853, werd in Friesland - opnieuw - met de bouw van katholieke kerken begonnen. Maar reeds in het jaar 1412 stond er een katholieke kerk in Bakhuizen die hoorde bij het Benedictijner (Odulphus) klooster in Stavoren. Vanaf de reformatie in 1580, toen het katholicisme verboden werd, tot 1663 was er echter geen kerk meer. In die tijd kerkten men in het verborgene, in schuilkerken. Dat konden gewone huizen zijn, vaak ook schuren of zelfs een molen, zoals die tussen Bakhuizen en Hemelum (de Mole-Polle). Toen vanaf 1663 het katholicisme weer openlijk beleden mocht worden kwam er opnieuw een rooms-katholieke kerk in Bakhuizen, waar tot de dag van vandaag een overwegend katholieke gemeenschap bestaat.

De reden waarom Bakhuizen, naast het Friese Blauwhuis, Buren (Ameland), Roodhuis en St. Nicolaasga, een katholieke enclave werd, is, voor zover ik na kan gaan, terug te voeren op de contacten met de kloosters van Stavoren en Hemelum. Daarnaast zal de gunstige, hoge ligging van het dorp meegespeeld hebben. Het zuidwesten van het Friese gebied was moerassig en weinig toegankelijk en het is niet voor niets dat de zendelingen uit Engeland en Ierland neerstreken in het noordwesten. Het aan land gaan was daar makkelijker en meer voor de hand liggend. De eerste kloosters ontstonden daar waar vestiging letterlijk mogelijk was en waar aanvoer van voedsel verzekerd was.

Het is interessant naar de geschiedenis van het katholieke geloof in het algemeen te kijken en vervolgens naar die in onze contreien. De rooms-katholieke kerk is van oudsher de grootste christelijke kerk ter wereld. Het woord katholiek komt uit het Grieks en betekent algemeen; de toevoeging 'rooms' duidt op de oorsprong ervan in het Romeinse Rijk en de paus in Rome die het hoofd van de katholieke kerk is.

Maar waar en hoe is kloosterleven ontstaan? In de 4e eeuw na Christus waren het de woestijnheiligen die zich afzonderden om tot inkeer en inzicht te komen. Dat principe werd door meerdere mensen onderschreven; niet iedereen kon de eenzaamheid en totale afzondering echter individueel volbrengen. Er ontstonden dus gemeenschappen waarin men gezamenlijk hetzelfde na kon streven en een gelijke godsbeleving had. Uiteraard moest in het eigen levensonderhoud worden voorzien en de daarvoor te ondernemen initiatieven stimuleerden werkzaamheden en kennisontwikkeling op een heel divers gebied.

De bewoners in het gebied Frisia tussen Flie en Lauwers hingen het arianisme aan, een onder de Germanen wijdverbreide christelijke geloofsstroming. Daarnaast werden Germaanse goden en voorouders vereerd. De kerstening van dit gebied voltrok zich vanaf 754, het jaar van de dood van Bonifatius in Dokkum. In Engeland was dat proces relatief snel - in een halve eeuw - voltooid vanaf de tijd dat de missionarissen uit Rome zich verspreidden (597). In het Friese gebied duurde dat echter door complexe machts- en bestuurssystemen, ruim een eeuw. De Friese adel speelde in de 8e eeuw een belangrijke rol bij de verspreiding van het christendom. Uiteraard was er in die tijd geen sprake van het bekeren van individuele leden van de bevolking. Het was zaak het hoogste gezag met de direct omringenden voor zich te winnen, de rest volgde dan vanzelfsprekend.

Om uit te komen bij St. Odulphus in Bakhuizen moeten we beginnen in het aartsbisdom Utrecht. De heilige bisschop Frederik, kleinzoon van de Friese koning Radboud, stuurde in de 8e eeuw Odulphus als missionaris naar Friesland. In die tijd was dat een veel groter gebied dan het huidige Friesland en viel het qua geestelijke invloedssfeer onder het bisdom Utrecht. Odulphus stichtte in Stavoren een orde van kanunniken. Dat hij juist die omgeving daarvoor koos, zal te wijten zijn aan het feit dat het al een belangrijk handelsgebied was: van daaruit werden tochten naar Engeland ondernomen, werd er handel gedreven via de Oostzee en de Rijn en kon het zelfs concurreren met de stad Bremen. De orde werd in de 12e eeuw omgezet in een benedictijner orde. In het algemeen was het benedictijner gedachtegoed de basis van het toenmalige geloofsleven waarop nagenoeg alle andere ordes hebben voortgebouwd. In 1400 werd de abdij verwoest, maar later aan de zuidkant van Stavoren herbouwd. In 1495 moest deze vanwege een stijging van de zeespiegel naar een hoger gelegen plaats overgebracht: Hemelum. De monniken namen daar hun intrek in Mariëndal, maar het voormalige klooster in Stavoren bleef, als cultusobject, aangehouden. In Rijs, Harich en Oudega waren ook uithoven van de abdij.

In 1580, het jaar van de reformatie, verdwenen de benedictijnen voorgoed uit Stavoren. Alle kloosters vervielen aan de Staten van Friesland en vervolgens werden ze afgebroken. De eerste jaren na 1580 was het een desolate toestand in het Friese gebied wat geloofsuitoefening betrof, maar in 1593 kwamen paters Jezuïeten uit zuidelijk Nederland en die trokken van plaats naar plaats om de weinig overgebleven katholieken te bedienen. Uit onderzoek is gebleken dat het voornamelijk de Friese adel was die katholiek bleef. Dat zal te maken hebben gehad met de materiële welstand en de ruime behuizing van tientallen adellijke families: ze hadden letterlijk de ruimte en de middelen om een kapel aan huis te hebben en een priester onderdak en voedsel te verlenen. Het is aan die individuele inspanningen te danken dat het katholicisme op bepaalde plaatsen in stand kon blijven. Uit een missieverslag uit 1656 is gebleken dat er in dat jaar nog zeker 33 adellijke families woonden in Friesland. Afgezien hiervan wordt aangenomen, dat

waar sprake was van een groep die Rome trouw bleef na de reformatie, zich na korte of lange tijd een geestelijk leidsman in de buurt vestigde, waarna de concentratie zich vaak verdichtte.

Er loopt dus een lijn van Stavoren naar Hemelum omdat het klooster vanuit de ene naar de andere plaats overging. In Bakhuizen was echter geen klooster, maar de aanwezige kerk hoorde wel bij de St. Odulphus abdij in Stavoren. En Bakhuizen en Hemelum lagen (en liggen) dicht bij elkaar, de kloosters in Hemelum zullen een godsdienstige uitwerking gehad hebben op de directe omgeving. In zijn boek *De historie gaat door het eigen dorp* van A. Algra wordt over Bakhuizen gezegd: ‘dit dorp is Hemelum als het ware opgevolgd.’

In de 16e eeuw woonde de priester ook halverwege Hemelum-Bakhuizen. Kloosters kregen een steeds belangrijker functie als centra van kennis, onderwijs en gezondheidszorg. Ook met het aanleggen van dijken was eeuwen daarvoor vanuit de kloosters begonnen.

Waarschijnlijk zijn er heel interessante feiten te halen uit de *Annotationes* geschreven door Andrea Tiaræ. Hij behoorde tot de wereldlijke priesters en heeft in Hemelum

gediend. Hij was fel tegen geestelijken die tot een orde behoorden en werd door tegenstanders een lastig en roerig man genoemd. Omdat het, behalve een in 1894 geschreven voorwoord, in het Latijn geschreven is, zijn er voor mij persoonlijk helaas geen conclusies uit te trekken. Volgens *Het Noorden in het Midden* wees Tiaræ in zijn aantekeningen ondermeer op de gunstige uitwerking van de verwantschap tussen priesters en enkele grietmannen in Hemelum Oldeferd en Gaasterland. Steeds opnieuw blijkt dat geloof en gezag elkaar nodig hebben en versterken.

Daar zijn nog vele voorbeelden van aan te halen en wellicht vindt dat zijn weerslag in een volgende beschouwing.

Boukje Mulder,
Werkgroep Kunst en Cultuur

Bronnen

- *Annotationes. Aanteekeningen betreffende de Roomsche-Katholieke kerk in Friesland sedert de Hervorming tot het jaar 1696*, Andrea Tiaræ, uitgeg. n.h. eenig bekende handschrift door C.H. van Borssum Waalkes, 1894;

- *Het noorden in het midden, opstellen over de geschiedenis van de Noordnederlandse gewesten in Middeleeuwen en Nieuwe Tijd*, F.J. Bakker, D.E.H. de Boer, R.I.A. Nip, R.W.M. van Schaik, 1998, Van Gorcum, ISBN 9023233832.

- *Friezen en de zeggenschap over hun kerken in de Middeleeuwen*, inaugurele oratie voor de bijzondere leerstoel Geschiedenis van de Friese landen, J.A. Mol, Universiteit van Leiden, 2004.

Het spookt op de heide

Volgens oude volksverhalen moeten er vroeger heel wat spoken hebben vertoefd in Gaasterland. In de boeken van de uit Sondel afkomstige schrijfster Lipkje Post-Beuckens (1908-1983) en in een krantenartikel uit 1930 trof ik diverse huiveringwekkende zaken aan, die ik u niet wil onthouden.

‘Het spookte op de weg van Oudemirdum naar Rijs, vooral bij het ‘pypke’ waar een holle boom stond. Wie er laat in de avond of bij nacht langs kwam, kon er vast op rekenen, dat hij daar een allerverschrikkelijkst spook te zien kreeg’, schrijft Post-Beuckens in *Land en mens van Gaast en Klif* (1980). ‘Het was ook niet in orde in de Boegen, de driesprong Oudemirdum, Nijemirdum, Kippenburg. Iedere morgen stonden de mendeuren van de boerderij aldaar wagenwijd open, al wist men secuur, dat ze de vorige avond met zorg waren gegrendeld. Het spook, dat zich met zo’n toestand vermaakte, zat meestal in een appelboom naast de schuur te lachen.’ In het Rijsterbos kon je het ‘lökemantsje’ tegenkomen, een klein mannetje op een wit paard dat probeerde je mee te lokken. Op de Spûkeberch, aan de Middelleanen tussen Rijs en Mirns, huisde het ‘wite wiif’, een in het wit geklede vrouw, die plotseling opdook om stropers en andere lieden die wat op hun kerfstok hadden, schrik aan te jagen.

Ook in Nijemirdum zelf was het niet pluis. Op de toen nog onverharde Sintelreed liep bij nacht en ontij altijd een hond met een bos sleutels om zijn nek. Als je naast hem kwam lopen, raakte je hem niet meer kwijt.

’s Nachts, als het onstuimig was, zag het overal zwart van de spoken. Ze dansten van

het Fonteynbos via ‘It bleeke fjild’ (een dorre en verlaten vlakte bij Elfbergen) naar de Nijemirdumerheide. ‘Bijzonder eenzaam, ja angstaanjagend kan die heide zijn op donkere avonden, in den nacht, als de winden uit de bosschen komen aanwaaien’, lezen we in een ander boek van Post-Beuckens, *Land en volk van Gaast en Klif* (1947). Kortom, een ideaal terrein voor spoken en ‘wite juffers’, die kriskras over de heide zwierden.

Die wite juffers waren overigens goedaardig. Zij hielpen ouders om hun kinderen die in de sneeuwstormen verdwaald waren, terug te vinden.

Om de Nijemirdumerheide heen galopperden witte veulens zonder kop, met een dampende brijpot om de hals. Er waarde ook een Duitse vrouw rond, Hanne geheten, en een man zonder hoofd. Hij zou de schim zijn van iemand die zich in de bossen had verhangen.

Een andere opvallende verschijning was een zonderling met de naam Ike Nannes. Hij leefde op de Nijemirdumerheide als een kluizenaar in een hol van heideplaggen en voedde zich met de weinige vruchten die er te vinden waren. Hij maakte heidebezems en pijpenragers, die hij ruilde voor een homp brood. Soms werd hij ook in het Lyklamabos gesignaleerd. Volgens de overlevering zou Ike zich in september 1890 nog in Oudemirdum hebben vertoond. Toen hij stokoud was ontfermde een oud vrouwtje, Simentsje geheten, zich over hem. Hij kreeg onderdak in een schapenschuurtje. Daar heeft hij nog jarenlang geleefd, tot Simentsje hem op een ochtend dood aantrof, liggend naast een schaap.

Jan de Roos

De nieuwe/oude tuinen van Slot Rijs.

Enkele jaren geleden vatte It Fryske Gea het plan op om de oorspronkelijke tuin van Slot Rijs in ere te herstellen op de plek waar de tuin ooit was. Dit jaar, in mei, zal de eerste schop de grond ingaan.

Met hulp van oude kaarten is een ontwerp gemaakt, dat zo veel mogelijk de oude tuin benadert. De vorm is een Engelse tuin met boomgaard, vijver, heuveltje, borders, boomgroepen en een slotgracht.

De naam 'Engelse tuin' komt uit Engeland, waar rond 1800 de formele en strakke tuin werd vervangen door de zogenaamde landschapstuin. Er kwamen kronkelende wandelpaden, vijverpartijen en prieeltjes voor het uitzicht, die vaak op een verhoogd stukje tuin werden aangelegd. Er kwamen her en der bomen mede om de diepte van de tuin te benadrukken. Heesters en planten werden op meer natuurlijke wijze gerangschikt.

Op de plek waar Slot Rijs stond, langs de weg van Rijs naar Hemelum, wordt nu dus weer een Engelse tuin aangelegd. Zo wordt er een verbinding met het verleden gelegd. In de 19e eeuw stonden Slot Rijs en de familie van Swinderen in hoog aanzien. De nieuw aan te leggen tuin is een prachtige schakel tussen verleden en heden.

Het onderzoek naar de juiste locatie van de oude tuin bracht aan het licht, dat de oorspronkelijke slotgracht, die het gebied omsloot, nog terug te vinden was. Zo is ook de plaats van het slot bekend. De oorspronkelijke ingang blijft gehandhaafd. Op deze plek wordt het voormalig slot gevisualiseerd. Er komen twee bruggen op verschillende plaatsen over de slotgracht: één aan de zuidoostkant en één aan de

achterkant van het terrein, namelijk de kant van het Rijsterbos.

Tegenover de tuin, aan de andere kant van de weg, komt een parkeerterrein. Hiervan kan ook bij evenementen van De Theatertuin en Mooi Gaasterland gebruik worden gemaakt.

It Fryske Gea ziet met het realiseren van dit plan een droom werkelijkheid worden. Het hele gebied zal in waarde toenemen en voor de bezoekers van het Rijsterbos wordt er een aantrekkelijke bezienswaardigheid toegevoegd.

Rietje Smit,
werkgroep Kunst en Cultuur.

Voorlopig inrichtingsplan Slottuin Rijs (bron: NoordPeil Landschap & Stedenbouw)

Het industrieel erfgoed

De laatste jaren staat het stiefkind van de jongere bouwkunst, het industrieel monument, steeds meer in de belangstelling. Vroeger was brede erkenning van de cultuurhistorische waarde toch vooral gegund aan objecten met een “romantische” landschappelijke waarde, bijvoorbeeld windmolens. Andersoortige, minder charmant ogende industriële gebouwen zijn tot op de dag van vandaag bij brede lagen van de bevolking niet erg geliefd. De meeste mensen zien, en dat is vaak heel begrijpelijk, geen schoonheid in een oud, industrieel gebouw.

Toch zijn er steeds meer personen en instellingen, die zich realiseren, dat deze restanten het behoud meer dan waard zijn! Soms vanwege de faam van de ontwerper en dus om de puur architectonische waarde. Te denken valt aan stations, gemalen, sluizen, schepen, mijnen, watertorens, schoorstenen, fabrieken enz. Maar ook om een andere reden: zij zijn een laatste tastbare herinnering aan een belangrijk onderdeel van onze recente geschiedenis, nl. de industriële ontwikkeling van ons land. Van dat erfgoed is al heel veel onder de slopershamer gevallen.

Terwijl op 28 februari 2008 het voltallig bestuur van het Historisch Werkverband Gaasterland bijeenkwam, ging op amper 200 meter van de vergaderplek, dankzij de slopershamers, de uit 1916 daterende voormalige Coöperatieve Veevoederfabriek “De Volharding” te Balk tegen de vlakte!

Nu resten ons slechts fotografische herinneringen!

Bram de Smit, werkgroep Kunst en Cultuur

De Volharding in 1982 getekend door J.Verbeek

De fietsenfabriek van Hendrik Keuning

Wist u dat Gaasterland ooit een heuse fietsenfabriek had, waar zelfs een Gaasterland-fiets werd gemaakt? Deze fabriek, eigenlijk meer een werkplaats, verrees honderd jaar geleden aan de Lyklamawei in Nijemirdum, achter het pand waar nu op nr. 15-17 de familie De Vries woont. In de voortuin stond lange tijd een groot wit bord met het opschrift: 'Rijwielfabriek Gaasterland, Reparatie-inrichting'. De trotse eigenaar van deze onderneming heette Hendrik Keuning.

De Lyklamawei begin vorige eeuw. Het bord verwijst naar de achter het pand gelegen fietsenfabriek van Keuning.

In het boek *Nijemardum sa't it wie* lezen we er op bladzijde 26 iets over. Op de foto zien we in de deuropening Keuning en zijn vrouw Rinske staan. Dat maakte mij nieuwsgierig. Wie waren die Keunings eigenlijk en zou er nog iets te achterhalen zijn over die fietsenfabriek?

Een duik in het gemeentearchief in Balk en een bezoek aan de familie Op de Hoek-Gijsen in Dronten leverde interessante gegevens op.

Hendrik Keuning was geen Nijemirdumer maar Bakhuizer. Hij werd geboren in 1863. Zijn vader was wegwerker. Op 32-jarige leeftijd trouwde hij met de 26-jarige Rinske Hendrika Gijsberta Schots. Zij was geboren in Oudemirdum en woonde, toen Hendrik om haar hand vroeg, in Nijemirdum.

De familie Op de Hoek is nog in het bezit van de kaart waarin zij op 1 mei 1896 in prachtige bewoordingen hun trouwplannen bekend maakten:

Hendrik S. Keuning en Rinske Hendrika Gijsberta A. Schots hebben de eer U kennis te geven dat zij onder inwachting van 's Heeren zegen en met toestemming van wederzijdsche betrekkingen, een wettig Huwelijk wenschen aan te gaan, waarvan de Eerste afkondiging is bepaald op Zondag a.s.

Het huwelijk werd op 14 mei 1896 op het gemeentehuis in Balk gesloten. De huwelijksakte vermeldt dat Hendrik op dat moment 'arbeider' was. Hendrik en Rinske gingen aan de Lyklamawei wonen.

In 1904 diende Keuning bij de gemeente een verzoek in om achter zijn huis een 'bergplaats en werkplaats' te mogen bouwen. Het ging om een gebouwtje van 8 meter lang, 4,5 meter breed en bijna 5 meter hoog. Daar ging Hendrik aan de slag met het repareren van rijwielen. Weldra ging hij ook nieuwe fietsen verkopen. Die werden door hemzelf en later ook door zijn knecht Hendrik Gijsen in elkaar gezet. Losse onderdelen werden gemoffeld en gemonteerd.

Terwijl zijn baas Hendrik Keuning trots een afgemonteerde Gaasterland-fiets vasthoudt, poseren zijn werklieden even voor de fotograaf. Van links naar rechts: een Belg, Ype Walstra (vader van Antsje Otter-Walstra en halfbroer van Keuning) en een onbekende jongeman.

De loods waar de fietsen werden gerepareerd en gemoffeld. Er reden halverwege de jaren twintig van de vorige eeuw heel wat mooie modellen rond! Het jongetje dat zo pittig op de fiets zit, is waarschijnlijk Machiel Gijsen. De grote motor is van Hendrik Gijsen, die achter het raampje van de loods een oogje in het zeil houdt.

Keuning was een zogeheten zelfbouwende detaillist. Hij kocht materiaal waar hij dat maar voordelig te pakken kon krijgen en monteerde dat af tot complete fietsen. De frames voorzag hij van het eigen ‘Gaasterland’-merk. Ik heb nog even bij het Fietsenmuseum Velorama in Nijmegen geïnformeerd, maar daar is in de uitvoerige documentatie niets te vinden over het merk ‘Gaasterland’. Vreemd is dat echter niet, want er zijn in de loop der jaren in Nederland zo’n 3500 fietsmerknamen geweest, en van lang niet allemaal is de herkomst bekend.

De zaken gingen blijkbaar goed, want na verloop van tijd had Keuning meer ruimte nodig. In 1922 deed hij aan de gemeente het verzoek voor de bouw van een loods van Duits fabricaat, afmetingen 10 bij 7 meter.

Een advertentie uit de Balkster Courant van 30 juni 1917 geeft een aardig idee van de activiteiten van Keuning. Daaruit blijkt ook dat hij niet alleen fietsen maakte, maar tevens brandkasten, naaimachines en geldkistjes verkocht. In hetzelfde pand dreef het echtpaar Keuning namelijk ook een kantoorboekhandeltje dat wel wat weg had van een bazaar.

Behalve fietsenmaker was Keuning ook ouderling van de Gereformeerde Kerk en raadslid en wethouder voor de Anti-Revolutionaire Partij (ARP). ‘Hy wie yn it doarp in foaroansteand man’, vertelt de 75-jarige Japke (Jacobje) op de Hoek-Gijsen. Zij woont sinds 1970 met haar man Jurjen (87) in Dronten, maar is Nijemirdum nog niet vergeten. Het eerste wat je ziet als je hun huis binnenkomt, is de toer van Nijemirdum! ‘Hindrik Keuning wie myn omke’, legt ze uit. ‘Us heit, Hindrik Gijsen, wie in skoansoan fan Keuning. Hy wie trouw mei Durkje de Kroon en wurke by Keuning as feint. Letter hat er de saak oernomd. Doe’t hy ferhuze nei in oar pand oan ’e Lyklamawei (nu nr. 77), kaam der in boerd mei it opskrift ‘H.M. Gijsen Mzn (= Michielszoon), Rijwielhandel’. Omdat heit ek elektrisien wie, ferkocht er teffens elektryske apparaten. Heit hie ek in tandem, dy’t er ferhierde. Letter hat hy dêr foar myn suster Hinke in gewoane fyts fan makke en dy grien moffele. Dat wie de earste gekleurde fyts yn Nijemardum!’

Van omke Keuning weet zij dat hij ‘ek in bytsje foar Boerelienbank spile’. ‘Wa’t jild nedich hie, koe dat by him liene. En sy hiene ek noch in lyts boekhanneltsje. Rinske, de frou fan Keuning, is dêr noch mei trochgien nei it ferstjerren fan Hindrik.’ Dat was in september 1940.

Het kantoorboekhandeltje van Keuning had, zoals gezegd, een beetje het karakter van een bazaar, je kon er van alles krijgen. Behalve papier, pennen, potloden, en schriften ook beschuutzakken, biljartkrijt, lampions, schuurpapier, zeemleren lappen, sponsen, zilverpapier en nog veel meer. Een advertentie in de Balkster Courant uit 1917 somt ook zaken op als calqueerpapier (doortrekpapier), chitspapier (glanzend, veelkleurig papier dat werd gebruikt om dozen te beplakken), doezelaars (papier waarmee je bij tekeningen de tinten goed kunt verdelen) en griffels (schrijfstiften van leisteën). Tot

het assortiment behoorde ook een collectie ansichtkaarten van Nijemirdum en omgeving. Het grappige is, dat op die oude ansichten ‘H.S. Kenning Nijemirdum’ staat. We zullen dat maar als een verfrizing van de naam beschouwen.

Van links naar rechts: Rinske Keuning-Schots, haar moeder Antsje, haar halfbroer Ype en haar zus Ymkje.

Op het nog jonge meisje Japke Gijsen maakten de oudjes Keuning in de jaren dertig van de vorige eeuw een onuitwisbare indruk. Een tijdje geleden heeft Japke over haar omke en muoike een stukje geschreven, dat de sfeer van vroeger mooi weergeeft: ‘Zwijgend zaten de oude mensen bij elkaar. Het enige geluid was het tikken van de klok en van haar breipennen. IJverig zat zij de hele middag te breien. Hij volgde de draad, en wanneer die te

strak werd, nam hij de kluwen garen in zijn hand en wikkelde zoveel draad af dat zij weer een poosje verder kon. Dit herhaalde zich de hele middag. Af en toe stond zij op om voor hun beiden een kopje thee in te schenken. Haar bruine ogen keken pienter de wereld in. Het witte haar droeg zij achterover gekamd in een knotje. Hij had flets blauwe ogen en dun grijs haar. Het horloge droeg hij aan een ketting in zijn vestzak. Vele malen per dag keek hij hoe laat het was en gaf dat dan trouw aan haar door. Zo zaten die twee daar tezamen, tot het schemerig werd en zij de gordijnen sloot, de petroleumlamp ontstak en het avondeten bereidde. Klokslag tien uur rolde zij haar breiwerk op en was het bedtijd. ’s Morgens na het ontbijt moest hij een wandeling maken, iedere dag, tot aan de Griene Singel. Zij kon dan de boel aan kant maken, wat inhield dat zij met stoffer en blik alles aanveegde en afstofte.’

Na de dood van Hendrik Keuning heeft Rinske nog lang in Nijemirdum gewoond, totdat ze in 1956 naar Suwâld verhuisde.

En de Gaasterland-fiets? Die behoort definitief tot het verleden. Of zou dit oerdegelijke model toch nog de tand des tijds hebben doorstaan en hier of daar in Gaasterland nog ergens in een stoffig schuurtje staan?

Bronnen:

- Gemeentearchief Gaasterlân-Sleat, Balk
 - Gesprekken met Jurjen en Japke op de Hoek-Gijsen te Dronten en met Antsje Otter-Walstra te Nijemirdum
 - Mededelingen Fietsmuseum Velorama Nijmegen
- Met dank aan Piet Rienstra en Antsje Otter te Nijemirdum voor de foto’s.

Jan de Roos

Zoekplaatje

In elke Nieuwsbrief publiceren we een foto waar we graag meer over willen weten. Op de foto van het personeel van De Volharding afgedrukt in nummer 2, juni 2007, kwam onlangs één reactie, en wel van Aafke Meinesz uit Harich, die veel wist te vertellen over de directeur Simon Meinesz. In het novembernummer van 2008 komen we hier uitgebreid op terug.

Op de foto afgedrukt in nummer 3, november 2007, hiernaast nog eens klein afgedrukt, hebben we nog geen reacties gehad.

Het nieuwe zoekplaatje betreft een schoolfoto van de Mulo te Balk. De Mulo-school ontstond uit de Franse school met vanaf 1889 aan het hoofd meester Jacobus Timmer, de leraar rechts op de foto. Het geval wilde dat meester Timmer zich op enigszins waggelende manier voortbewoog. Naar goed Balkster gebruik van die dagen werd iedereen, dus ook meester Timmer, voorzien van een bijnaam. Het mag geen wonder heten dat hij de bijnaam “de gâns” kreeg, zijn leerlingen “de piken” en de school “Pikeskoalle”. De foto is waarschijnlijk genomen in de Dubbelstraat met op de achtergrond de meesterswoning van de Openbare Lagere School. In 1916 verhuisde de Mulo naar de Pypsterstikke.

Wij zijn benieuwd wie de leerlingen op de foto zijn! Reacties graag naar: hwg@marenklif.nl .

Schoolfoto van de Mulo in Balk

Wat doen de werkgroepen?

Hieronder een inventarisatie van onderwerpen, waar de werkgroepen zich mee bezig houden. Het leek ons belangrijk dat niet alleen de leden van de verschillende werkgroepen van elkaars onderzoeksonderwerp afweten, maar ook dat onze donateurs daarvan op de hoogte zijn.

Doet u zelf niet mee in een werkgroep, maar heeft u kennis, materiaal of tips over een bepaald onderwerp, die u met de leden van de werkgroepen wilt delen, dan houden zij zich van harte aanbevelen.

Beeldmateriaal en Publicaties

De leden vormen de redactie van het tijdschrift Fan Klif en Gaast en zetten zich in om de naamsbekendheid van het HWG te vergroten.

Visserij en Scheepvaart

Hier wil men de geschiedenis in kaart brengen van de visserij en de scheepvaart in het werkgebied. De binnenvaart (beurtvaart en binnenhavens; scheepswerven en scheepstypen), wordt bestudeerd, maar ook de zeevaart (de oude havens van Mirns en Oudemirdum, de haven van Laaxum) en de visserijgeschiedenis van deze streek (verhalen van oude vissers, visvergunningen en methoden) hebben de aandacht. Ook wordt het historisch materiaal, dat al verzameld was, in het archief van het HWG ondergebracht.

Dorpen en Gehuchten

De werkgroep heeft als doelstelling gekozen onderzoek te doen naar de geschiedenis van de volkshuisvesting in Gaasterland, omdat de stichting Wonen Zuidwest Friesland in het jaar 2011 honderd jaar bestaat. De werkgroep is aan het onderzoeken of er in dat jaar een boek kan worden uitgebracht over dit onderwerp. Een en ander gebeurt in nauw overleg met de directie van Wonen Zuidwest Friesland.

Archeologie

Deze werkgroep heeft zich recent gevormd en moet nog met onderzoek beginnen.

Kunst en Cultuur

Hier werkt men aan verschillende onderwerpen: de geschiedenis van tuinen bij buitens als Huize Rinia, De Mottenkamp, Slot Rijs. Verder: de invloed van kloosters en het ontstaan van katholieke enclaves zoals Bakhuizen. Maar ook: radarpost kamp Sondel (Eisbär) in de Tweede Wereldoorlog. Kunstenaars in Gaasterland en tenslotte: wat hebben Herman Gorter en Balk met elkaar te maken?

Inventarisatie en Documentatie

De 6 leden van de werkgroep Inventarisatie & Documentatie zijn heel druk met het overbrengen van al het historisch materiaal in de computer, in het zgn. ad lib systeem. Er zal er op onze website een index van deze ‘bibliotheek’ gepubliceerd worden, zodat iedereen (op afspraak!) informatie kan zoeken in de omvangrijke historische collectie waarover het HWG beschikt. Als u nu al op zoek bent naar documentatie over een bepaald onderwerp, dan kunt u contact opnemen - via Mar & Klif - met Albert Draayer of Jan Geert Vogelzang.

Een lezing door Jan de Vries over een ingewikkelde restauratie.

Praalgraf Menno baron van Coehoorn. Zo heet de stichting die er voor gezorgd heeft dat het monument met deze naam in de Vaste burchtkerk te Wyckel gerestaureerd is. Dit monument werd in 1705 opgericht voor de beroemde veldheer, belegeraar en infanterist (1641-1704), die vestingen bouwde van Nieuwe Schans tot aan de Zeeuwse kust en een buiten bezat in Wyckel genaamd Meerenstein.

Het monument was door het verzakken van de fundering van de kerk gaan scheuren en voorkomen moest worden dat de schade nog groter zou worden. Jan de Vries (oud ambtenaar RO van de gemeente Gaasterlân-Sleat) is nauw betrokken geweest bij de restauratie en bleek daarover tijdens de lezing van het HWG op 9 april jl. heel enthousiast te kunnen vertellen.

Er kwam nogal wat kijken bij deze restauratie! Eerst moesten er natuurlijk fondsen aangeschreven worden om de benodigde twee ton bijeen te krijgen. Vervolgens kwam er een Duitse firma een zgn. fotogrammetrisch onderzoek doen, waarna het monument haast op de millimeter uitgetekend kon worden, om er zeker van te zijn dat het na de opknopbeurt weer precies zo in elkaar gezet kon worden. Verder moesten de herenbanken omtimmerd worden en werd het orgel op overdruk gebracht. Dat wil zeggen dat het helemaal in plastic ingepakt werd en vervolgens zorgde een luchtpomp ervoor dat de lucht - en dus ook al het stof - van het orgel af stroomde. Daarna werd er een takelconstructie gebouwd om het kunstwerk in onderdelen te kunnen demonteren. Toen de achterkant was blootgelegd was goed te zien dat de scheuren in het marmer ook door het roesten van de muurankers veroorzaakt waren.

Het prachtige beeld van Menno van Coehoorn is uit één stuk Italiaans wit marmer gehakt door de Amsterdamse beeldhouwer Pieter van der Plas. Menno ligt uitgestrekt op een sarcofaag van zwart marmer temidden van oorlogstuig. Achter de veldheer een obelisk van rood marmer met daarop het familiewapen. Overigens rust het stoffelijk overschot van Menno van Coehoorn niet in die sarcofaag, maar ligt hij ervoor in de kerk begraven.

In de sarcofaag werd wel een plavuis met inscriptie aangetroffen. Daaruit bleek dat 'deese Tombe' in 1782 ook een keer hersteld is.

Aan de tombe hangt een medaillon. Daarop staat in het Latijn voor wie dit gedenkteken is opgericht. Tijdens de Franse revolutie (1795 – 1813) werden de woorden 'baron' en 'opperbestuurder' daarin weggekrast, vanwege het motto van de revolutie: vrijheid, gelijkheid, broederschap. Het medaillon is schoongemaakt, maar de titels zijn niet weer aangebracht. Dat zou geschiedvervalsing zijn, het verhaal moet verteld blijven. En dat deed Jan de Vries voor een geboeid publiek.

Sietske Dijkstra

Het praalgraf van Menno van Coehoorn voor de restauratie

Werkgroepen

Verschillende werkgroepen verdiepen zich in de Gaasterlandse geschiedenis. Er is heel veel uit te zoeken. Informatiecentrum Mar en Klif beschikt over een omvangrijke collectie historische documentatie. Daarnaast is er natuurlijk ook veel te vinden in het Gemeentearchief in Balk en in de Openbare Bibliotheek.

Hieronder een overzicht van de werkgroepen, met de namen, telefoonnummers en e-mailadressen van de coördinatoren. Donateurs die willen meedoen, kunnen zich bij hen aanmelden.

Inventarisatie en Documentatie

Sietske Dijkstra (0514-602299),
sclinz@hotmai.com

Beeldmateriaal en Publicaties

Iris Maaskant (0514-602909),
maask@planet.nl

Dorpen en Gehuchten

Jan de Vries (0514-603614),
jdvbalk@hetnet.nl

Visserij en Scheepvaart

Ruud Guys (0514-682120),
rudolfguys@planet.nl

Kunst en Cultuur

Bram de Smit (0514-603918),
smit-wassenaar@kpnplanet.nl

Archeologie

Klaas Vermeulen (0514-522336)

OPROEP

In 2010 is het HWG voornemens om in - en met - Mar en Klif Oudemirdum een expositie te houden over de Tweede Wereldoorlog in Gaasterland en omgeving. Hiervoor worden enkele werkgroepleden gezocht.

Opgave bij J.G. Vogelzang, Balk (0514-602961), jgvogelzang@home.nl

Het is tijd voor een goede buur.

Als bank heb je je maatschappelijke verantwoordelijkheden. Niet alleen nationaal, ook lokaal. Een prettige samenleving begint nou eenmaal bij u in de straat, om de hoek, in de wijk. Daarom sponsort de Rabobank ook plaatselijke projecten en initiatieven. En dat doen we graag. Het is tenslotte ook onze buurt.

Het is tijd voor de Rabobank.

Rabobank

€ 3,50

Van Viro Gans van 1200 Kroonste Rooden woller 2000 maket een Gemmas
pandhuur

Dagtes Ayle van 15 in een Graad

D E